

СССР

„ВОПРОСЫ ЛИТЕРАТУРЫ“, бр. 2, 1987

Централно място в броя заема рубриката, посветена на 150-годишнината от смъртта на А. С. Пушкин, в която са включени шест статии: на О. Муравьова — „Пушкинист, съвременна професия“, на В. Непомнящий — „... На кръстопът...“, А. Севастиянов — „Волтер през погледа на Пушкин“, Н. Кондратиева-Мейксон — „По кой календар? (Времето и пейзажът в „Капитанската дъщеря“)\", И. Сидоров — „Още веднъж за анонимния „диплом“ и княз П. В. Долгоруков“ и на Л. Скокова — „За една чернова на Пушкин“.

В моята статия — пише О. Муравьова — ще стане дума главно за пушкинознание. Сто и петдесетте години, изминали от смъртта на Пушкин, са огромен срок по наситеност с исторически събития, които рязко промениха живота на Русия и все по-безвъзвратно ни отдалечават от епохата на Пушкин. Датата предразполага да се направи равностметка и днес е естествено да се записим върху това — как се разпоредихме с духовните ценности, които ни остави Пушкин, какво място заемат те в днешния ни живот. На пръв поглед се получава впечатление, че всичко у нас в тази насока е прекрасно. Непрекъснато се пише за горещата всенародна любов към Пушкин: стотици хиляди хора са посетили Михайловское, милиони са били на Мойка, мигновено изчезват книгите за Пушкин...

Авторката обаче си е поставила задача да проследи какво представлява в действителност любовта към Пушкин не в нейните възни прояви, а по същество. Тя насочва вниманието на читателя към едно странно и същевременно тревожно явление. В какво се състои то? Трябва да признаем — пише О. Муравьова, — че у някои „поклонници“ на Пушкин неговите произведения предизвикват много малък интерес. Нека си припомним следното: когато стане дума за Достоевски, веднага започва да се обсъжда въпросът за „престъплението и наказанието“ или смисъла на легендата за Велдиян инквизитор, когато стане дума за Л. Толстой — разговорът ще засегне теорията за непротивенето или съдбата на Ана Каренина. А когато стане дума за Пушкин, в десет от десетте случая ще се обсъжда проблемът за личния му живот и дори бит. Дали е изневерявал на жена си? Колко е получавал за един стих? Кому е принадлежало жилището, в което е наемал квартира, и т. н. вие от този род.

По този проблем не са правени социологически проучвания и авторката се базира на свои лични

впечатления и на впечатления на свои колеги от „Пушкински дом“. Тези впечатления не могат да претендират за строго обективни и изчерпателни анализ на явлениято, но те са показателни. Според Муравьова, за да се стигне до това явление, вина имат много материали за Пушкин в периодичния печат и много научнопопулярни публикации.

Но — продължава размислите си О. Муравьова — за да има един читател по-годе варна представа за Пушкин, е необходимо да познава неговото творчество, неговата личност като творец, като автор на художествени произведения. А и сам Пушкин се е надявал, че душата му ще живее „в заветната му лира“, т. е. в поезията му, а не в спомените на съвременниците му.

Интересът към личния живот на поета може да се обясни, но не и еснафското любопитство! А преходът от интереса към любопитството е неизбежен, ако, разсъждавайки за частния живот на Пушкин, се игнорира неговото творчество. Нека си признаем — пише Муравьова, — че нашата любов към Пушкин става безцеремонна. За явления от подобен род пише и сам Пушкин: „Тяпата жадно чете изповедите, записките etc., защото поради подлостта си се радва на унижението на възвишения, на слабостите на могъщия. При откриването на всяка мерзост тя се възхищава. Той е нищожен като нас, той е долен като нас! Лъжете, полдъци: той е и нищожен, и долен — но не като вас — другояче!“ Ето това „другояче“ трябва да се има предвид, т. е. да не се забравя мащабът на личността, за която се наемаме да съдим. Но как ще се изгради мащабът за Пушкиновата личност у хора, които съвсем повърхностно познават творчеството му. Това тревожно явление би трябвало да бъде обяснено от пушкинисти, но те проявяват удивително спокойствие.

О. Муравьова призовава да се обърне внимание на още едно важно обстоятелство: част от читателската аудитория проявява рязко критическо отношение към нови изследвания за Пушкин. Изучаването на Пушкиновата биография не стои на едно място — в научен оборот се възвездат нови материали, разкриват се неизвестни подробности, факти, документи. Съвременните изследователи са отказват от някои остарели или натрапени някога концепции и поновому, по-дълбочено осветяват обстоятелствата в обществения и частния живот на Пушкин. Но съществува голяма група читатели — пише Муравьова, — която дели фактите не на „нови“ и „стари“, а на такива, които се вметват в привычната схема, и такива, които не се вметват, и последните предизвикват не интерес, а негодувание. Става дума — изтъква се в статията — за определен со-

швален слой, в който недостатъчната култура и образованост се съчетава печално с буен темперамент. Въоръжени с несистемни и повърхностни познания, тези „почитатели“ поддържат до смърт съемите, в които се чувствуват удобно и уверено и в които трябва да се вмести и Пушкин. Според Муравьова проблемът за агресивните „почитатели“ на Пушкин е много сериозен — поради своята повишена активност те играят значителна роля в общественото мнение, и то регресивна роля. Тези „поклонници“ на поета будят тревога, защото не го четат и не искат да научат за него истината. Същевременно тревога предизвикват и пушкинистите, чиято роля в това масово увлечение по Пушкин е твърде пасивна.

Във връзка с това явление О. Муравьова си поставя задачата да отговори на въпроса — какво представлява съвременното пушкинзнание. На пръв план тя отбелязва най-старото поколение пушкинисти — тези, които неуморно и търпеливо са събирали спомени на съвременници, автографи, разчитали са като по чудо изподрасканите чернови, откривали са загубени писма, установявали са дати и са определяли лирически адресати. Те са съставили корпуса на Пушкиновите текстове, с които днес разполагаме; проследили са Пушкиновия живот ден след ден; внимателно са пресяли всички Пушкинови текстове, откривайки скрити цитати и реминисценции, очертали са литературните влияния и традиции. С една дума, направили са всичко, за да могат с гордост да произнесат думите, които после често ще повтарят: *сега знаем за Пушкин повече от който и да е от най-близките му приятели, повече, отколкото е знаел самият той* (подч. О. М.).

Типът пушкинист, създаден в края на XIX — началото на XX в., е да се „знаят“ колкото се може повече факти — не толкова да се изучават, а просто да се знаят.

Но настъпва нова епоха, обществените стремежи и интереси се променят, променя се и пушкинзнанието — излизат друг род изследвания за Пушкин: „Социология на Пушкиновото творчество“, „Пушкин и Франция“, „Пушкин и проблемите на реалистическия стил“ и т. и. Сега пушкинзнанието не може да бъде упреknато, че трупа несистематизирани факти. Фактите не са вече мъртъв товар. Те залагат в основата на мащабни историко-литературни концепции. Достиженията на светското пушкинзнание са известни. Въпреки обаче несъмнените и огромни успехи на пушкинзнанието и сред специалисти, и сред широк кръг читатели, които имат отношение по проблемите на пушкинзнанието, започва да се чувствава недоволство, което през 60-те—70-те години предизвиква остри спорове и стълкновения сред литературедите.

Същността на споровете се свежда до следното: традиционната история на литературата е отдалечила твърде много от съвременността Пушкиновото наследство, изолирала е произведенията му в конкретнотисторически контекст, затворила го е в тяснолитературоведческа проблематика. В резултат на това многобройните научни трудове не се оказаха в състояние да отговорят на простия и естествен въпрос: какво дават Пушкиновите произведения на съвременния човек? Защо четем Пушкин? В какво се състои непреходната стойност на не-

говите произведения? Историчните на литературата не обсъждат сериозно подобни въпроси, а училищното преподаване, ориентирано към историята на литературата, превръща Пушкин в скучен музеен класик, когото трябва да почиташ, но няма защо да го четеш. Слава богу — пише О. Муравьова — Пушкин сам може да отстои себе си, сам може да се защити. На този етап неговите изследователи посвещават трудовете си на художественото съдържание на Пушкиновите произведения и се стремят да открият непреходния смисъл на неговото творчество. Редом с традиционното историко-литературно пушкинзнание се формира ново направление, което се занимава с изучаване на поетиката на художествените текстове.

О. Муравьова дава обща характеристика на двете направления. В историко-литературните изследвания — пише тя — степента на доказателственост зависи от точността и броя на проверените факти, потвърждаващи дадена концепция. При изучаване на поетиката обаче концепциите невинаги се извеждат от конкретните исторически факти, а понякога и по принцип не се извеждат от тях. В тази връзка О. Муравьова изтъква колко е сложен въпросът за „доказателствеността“ в литературознанието. Докато резултатите от една историко-литературна работа могат понякога да се оценят веднага, що се отнася до трудовете по поетика, където е допустима по-висока степен на хипотетичност, можем да говорим само за степен на вероятност на получените изводи.

Изучаването на поетиката на Пушкин започва, както изтъква Муравьова, не на празно място. Нека си припомним първия блестящ читател и интерпретатор на Пушкиновите произведения — Белински. Преди изследването на поетиката на Пушкин да набере сила, се появяват статиите на Берковски за Пушкин и трудовете на Виноградов, които в много отношения са основа за по-нататъшното изучаване на Пушкиновия стил.

О. Муравьова отбелязва и един много сериозен за изучаването на поетиката проблем — проблема за контекста. Като отхвърлят историко-литературния контекст, в който традиционно се интерпретират Пушкиновите произведения, изследователите на поетиката сякаш изобщо се отказват от контекста и предоставят на произведението възможност „да говори само за себе си“. Но не е трудно да се види — се казва в статията, — че изследователите на поетиката също разглеждат произведението в някакъв контекст, а избраният контекст до голяма степен определя характера на изследването. Например традициите на фолклора представляват съвършено естествен контекст за изучаването на „Приказките“ на Пушкин, както философската концепция за „случайността“ — за интерпретацията на „Дама пика“.

През последните години — пише О. Муравьова — се разпростири тенденцията произведението да се разглежда в контекста на митологията. Този похват обаче е уместен само в случай, че се открият преки, очевидни съпоставки с митологически архитипове, в другите случаи той е напълно непродуктивен — тогава анализът на произведението се превръща повече или по-малко в интелектуална игра.

Но какъвто и контекст да изберат за своите интерпретации авторите на трудове по поетика,

във всички тях много по-очевидно, отколкото в историко-литературните изследвания присъствуват (условно казано) контекстът на вътрешния свят на автора на труда.

Авторката отделя внимание и на опита да бъдат разделени и противопоставяни изучаването на поетиката и историко-литературното изследване. Това противоречи на природата на художественото произведение, тъй като „животът, околната действителност, реалните колизии се проявяват не само в тематиката, проблематиката, сюжетиката и конфликта на произведението, но и във формообразуването, в структурата на образа, включват се в него не само външно, но и отвътре“ (Г. М. Фридлендер). Традиционното пушкинознание внимателно изучава всичко „около текста“, а поетиката изострено тълкува текста и по-малко се интересува от това, което е „около“ него. Тези две направления мирно съжителствуват и изследователите се стараят да не си пречат. Споровете, които от време на време избухват между тях, са обикновено по частни въпроси, които никога не могат да се решат, тъй като засягат самия метод на изследване.

Във връзка с методите на изследване на художественото творчество О. Мураувова се спира на книгата на Ю. Лотман „Александър Сергеевич Пушкин. Биография“ (1982) — в нея е предприет опит да се разгледа личността на Пушкин едновременно чрез всички нейни прояви — от поетическото творчество до бита; да се представи целият му живот като един творчески процес, където всичко е значимо и всичко е важно. Конкретните факти и събития от живота и творчеството на поета са теоретически осмислени, предложена е оригинална и цялостна концепция за личността на поета.

Изучаването на Пушкин днес — пише в заключителната част на статията си О. Мураувова — се води в различни направления, разработват се нови методи, усъвършенствуват се старите. Съвременното пушкинознание не може да бъде упрекнуто в „цехова“ изолация. Много трудове за Пушкин въпреки тясно научните си цели не носят тясно специален характер; широтата на засегнатите проблеми и свободният стил на изложение ги правят достъпни до всеки читател, интересуваш се от литературата.

Мария Блажева

Г Д Р

„WEIMARER BEITRÄGE“, Берлин/Ваймар, 1986, кн. 6

В рецензираната книжка привлича вниманието статията на д-р Юрген Хаушке „На внуците на моя баща. Образи на бащата — аспект от поетологията на Юрий Брезан“.

Юрий Брезан е един от най-своеобразните и най-четени писатели на ГДР. Той е виден представител на литературата, която създават сорбите — малцинствена група от славянски произход, наброяваща около 100 000 души. Статията е посветена на седемдесетгодишнината на Юрий Брезан.

В нея се отбелязва, че целият живот на писателя, неговата политическа и творческа дейност носят отпечатъка на социалния му и националния му произход. Брезан е потомък на сорбски каменоделци в дребни селища. В продължение на столетия малкият народ на Сорбите е бил подложен на двойно потисничество — социално и национално — от страна на немските управници. За своята антифашистка дейност и застъпничеството си за првата на сорбския народ Юрий Брезан е бил преследван от фашистката власт. Още през първите години след войната Брезан изпълнява различни политически функции, свързани с демократичното преустройство и равноправното участие на сорбското национално малцинство в революционния съзидателен процес в страната. След 1951 година почти всички негови творби излизат както на немски, така и на сорбски език, се отбелязва в статията.

Юрий Брезан прокарва пътищата за утвърждаването на социалистическия реализъм като творчески метод в сорбската литература. С романите си „52 седмици правят една година“ (1953) и „Гимназията“ (1958) той фактически създава сорбския роман, смята Юрген Хаушке.

От особено значение за творческото развитие на Брезан е големият му роман „Крабат или Прображението на света“ (1976), където той разработва старинната сорбска легенда за Крабат. Авторът на статията смята, че това произведение на Брезан със своята зряла художествена оригиналност и заложените важни историко-философски въпроси за пътя на човека спада към най-значителните творби в литературата на ГДР.

Когато през 1983 година се появява романът на Брезан „Портрет на бащата“, той се превръща в най-дискутираната книга наред с повестта на Кристоф Хайн „Чуждият приятел“ (1983). Причината е в обстоятелството, че творбата разглежда една нехарактерна за социалистическото изкуство тема: умираването и смъртта на един обикновен човек. Авторът посочва, че Брезан без съмнение е постигнал голямо художествено външние, когато изобразява достойната смърт като естествен процес. Защото при него достойната смърт идва като следствие от един достойно изживян живот.

Юрген Хаушке подчертава, че умираването и смъртта не стоят в центъра на марксистко-ленинския светоглед, но все пак това става дума за есенциални и екзистенциални проблеми, които дълбоко възбудват всеки отделен човек. В това отношение литературата може да предложи някаква помощ. И романът на Юрий Брезан „Портрет на бащата“ се възприема именно като опит за такава помощ. Ежегодно в ГДР умират около 230 000 души, а това означава, че повече от един милион души биват засегнати емоционално от такова събитие, отбелязва авторът. Романът на Брезан предлага размишления върху различните социални форми на едно достойно оттегляне от живота.

Но ако се огледа цялостното творчество на писателя, ще стане ясно, че много от неговите произведения могат да бъдат прочетени като художествена равностетка на автора с личността на собствения му баща. Но тази равностетка отива по-далеч: бащата е характерен представител на цяло едно трудово поколение в Германия, което трябва да намери своето място в литературата.

В едно интервю Брезан казва: „Смятам за нужно да разкажем всичко за това поколение, което още може да се разкаже — поколението, което направи скока от още неясните представи, от класовия инстинкт и класовото усещане до класовото съзнание. Ние лесно сме склонни да проучваме великите дела на отделни личности, но аз смятам, че за днешния ден е важно да се покаже как онези наши бащи са осмислили своя обикновен работнически живот.“

Юрий Брезан многократно е подчертавал, че „Портрет на бащата“ е неговата най-автентична книга, дори посочва, че героят Тобиас Хаук е „фотографски точен образ“ на баща му, което обаче не изключва употребата и на фиктивен материал, отбелязва авторът на статията.

По-нататък Юрген Хаушке проследява как се разкрива образът на „поколението на бащите“ в отделни негови творби, за да се спре отново на романа „Портрет на бащата“. В това произведение всички досегашни образи на бащата сякаш се сливат в един характер, защото писателят възприема редица детайли и мотиви от предишни романи и разкази. Така той създава своеобразен художествен паметник на своя баща. Наред с това обаче той изяснява важни отношения между отделните поколения в страната, полемизира с представите за непреодолимия конфликт между „бащи и синове“ — тема, особено активно разработвана непосредствено след края на Втората световна война, и то главно в литературата на Западна Германия. Хармонията между поколенията, показана в романа „Портрет на бащата“, е част от достойнството на живота, към което героите на Брезан се стремят, отбелязва авторът.

Заслужава да бъде изтъкнат един аспект от поетологичната концепция на Брезан, посочва Юрген Хаушке: литературата има според писателя за задача да съхрани комплексния исторически опит на човечеството и да въздейства като организатор на предаването на този опит. Отношението към миналото може да стане продуктивно само когато е трайно, а не временно. За Юрий Брезан това отношение съдържа като важен момент чувството за лична отговорност на синовете за развитието на наследствените заложи, получени от бащите. Чрез своя личен и художествен опит Юрий Брезан притежава големи възможности да направи тази потребност ясна за хората, заключава авторът.

Венцеслав Константинов

АВСТРИЯ

„LITERATUR UND KRITIK“, Виена, 1986, кн. 203/204

В разглежданата книжка на сп. „Литератур унд критик“ събужда интерес статията на Волфганг Краус „Романът на Петер Хертлинг „Феликс Гутман“.

Авторът посочва, че това е един роман на тъгата. Тъга, от която са изпълнени всички, съзнаващи какво е било разрушено през последната световна война. А това не са само сградите, не са

дори онези петдесет и пет милиона човешки живота, които са били погубени тогава. Унищожен е бил цял един свят, цяла една култура на съвместното съществуване, цял един стил на живот и те не могат да бъдат възстановени, смята авторът.

В този свой роман Петер Хертлинг се сбoguва с всички тези неща. И за читателя става ясно, че старата немскоезична култура е намерила своя край не през 1918 година, а в годините 1933 и 1938, тоест с идването на националсоциалистите на власт и с подготовката (включваща аншлуса на Австрия и анексията на Чехословакия) и започването на Втората световна война.

Авторът отбелязва, че макар и роден в Германия, Петер Хертлинг е прекарал дълги години в Австрия. Неговият език притежава австрийска мелодика, служи си често с думи, типични за областите на Дунавската монархия, тоест за територията, която някога е заемала Австро-Унгарската империя. Неслучайно Петер Хертлинг започва своето развитие като прозаичен автор с роман върху живота на Николаус Ленау, а именно „Нимбш или Застоят“ (1964). Изобщо Петер Хертлинг проявява особена склонност към спомените, а австрийско-славянските провинции са му близки; за това свидетелства един от най-сполучливите му романи „Янек“ (1966), чието подзаглавие гласи „Портрет на един спомен“. Градове като Прага, Оломоуц и Бърно са онези области в подсъзнанието, където се коренят дълбоко творческите импулси на Петер Хертлинг, отбелязва авторът.

В романа „Феликс Гутман“ (1985) се долавят някои от тези корени, макар че човекът, който тук е главен герой, идва на бял свят през 1906 година във Вроцлав (тогава Бреслау), по-късно следва в Берлин и става там адвокат. През 1933 година, застрашен от преследванията на фашистите, Феликс Гутман емигрира в Израел и през 1948 година се завръща в Западна Германия. Феликс Гутман е еврейин, а повествователят, който до голяма степен описва нещата от позицията на автора, се преселва през 1942 година в Олмоуц (днес Оломоуц). И това изглежда е от решаващо значение. Читателят узнава много подробности из живота на едно еврейско дете, родено в дома на обикновен шивач; ученическите години, отношенията с школските другари, проблемите с момичетата и с образованието, което тогава се смята за нещо важно.

В романа се долавят отзвучи от събитията през двадесетте и тридесетте години, от политическите размирици, от духовните и социалните противоречия. Но, изглежда, Петер Хертлинг не се стреми към ясни контури и верен социален фон, подчертава авторът на статията. Повествователят в романа разказва по спомен за случки, на които самият не е бил свидетел, а е чуд за тях от трети лица. Така възниква картината, отразена сякаш двукратно от различни огледала. Но това не създава чувството за усложненост на повествованието и тук проличава писателското умение на Петер Хертлинг — защото цветовете получават онези нюанси, които могат да се наблюдават в тихите есенни дни, подчертава авторът.

Героят на Петер Хертлинг попада в средите на комунистическите интелектуали в Берлин, макар сам той да не е комунист. Житите го харесват, но той не е склонен да се ожени. Неговите успехи,

